

СТАНОВИЩЕ

от д-р Иван Димитров Вълчев, доцент по Класическа археология, Исторически факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, член на Научно жури със заповед № 291-РД/ 03.07.2023 г. на г-жа Директора на Института за изследване на изкуствата – Българска академия на науките,

относно: дисертацията на **Елина Антонова Анастасова** за получаване на образователната и научна степен „доктор“, на тема: „Персонификациите в римското изкуство от територията на България (I–III в.)“, с научен ръководител: доц. д-р Марина Колева (Институт за изследване на изкуствата – Българска академия на науките).

Дисертационният труд на Елина Анастасова е посветен на божествата-персонификации в римското изкуство от територията на България. Така наречените от съвременните изследователи „персонификации“ са изключително хетерогенни като произход, история, култ и образ и обобщаването им в едно изследване, и то за римската епоха с нейното многообразие и протичащи процеси на синкретизъм, крие не малко проблеми. Въпреки това, както е видно от постигнатите резултати, едно подобно изследване има своето място и то допринася за по-цялостно разбиране на провинциалноримската култура, процъфтявала в източните части на Балканите в първите три века след Христа.

Изследванията за ролята и мястото на божествата-персонификации в гръко-римската религия и изкуство имат дългогодишна история, но до момента те остават периферни за родната историография. Този факт обуславя актуалността на темата на дисертацията, която се вписва в съвременните научни тенденции, видни от посветените на персонификациите изследвания през последните няколко десетилетия, коректно използвани и цитирани от докторантката.

Целите и задачите на дисертацията са ясно и конкретно формулирани и изцяло отговарят на заглавието на дисертационния труд (с. 4). За постигането им са използвани стилови, иконографски, сравнителен и картографски методи, които позволяват максимално извличане на информация от наличните паметници (с. 4–6).

Обект на изследване в дисертацията са паметниците на каменната пластика, представящи божества-персонификации. За по-цялостно обрисуване на картината Елина Анастасова привлича паралели от бронзовата пластика, произведенията на глиптиката и провинциалното монетосечене.

Териториалният обхват е България, в границите на която попадат части от четири римски провинции – Горна и Долна Мизия, Тракия и Македония (с. 6–7). Избраният подход се отличава от станалия традиционен в последните години подход, при който са разглеждани паметниците от пределите на една (или повече) римски провинции в тяхната административна цялост. Ограничаването на изследването до земите на България дава, от една страна, възможност за пълноценно запознаване с артефактите, включително и от автопсия, и от друга страна предполага сравнение между територии с различен административен статут, културни традиции и етнически и социален състав на населението. Последното, от своя страна, дава възможност да се открият ясно различните влияние и тенденции, намерили отражение в каменната пластика на четирите провинции. Трябва да бъде отбелязано, че докторантката познава паметници от останалите извън териториалния обхват земи на въпросните провинции и те уместно са привличани като паралели на артефактите от България.

Направеният историографски преглед е стегнат и сбит и ясно показва постигнатото до момента по отношение на божествата-персонификации и очертава перспективите за изследване пред докторантката.

Първа глава е посветена на персонификациите в античното изкуство. Направен е преглед на идеята за персонификациите и на различните използвани в литературата термини за обозначение на разглежданите персонажи. Още тук проличава многообразието на божествата, обозначени като „персонификации“. Това поражда и нуждата от формулирането на дефиниция и критерии за нуждите на изследването и Елина Анастасова се е справила със задачата (с. 20).

Във втора глава са разглеждани персонификациите на природни феномени. В тази и следващите глави е следван еднотипен и логичен подход с преглед на информацията за произхода и развитието на персонификациите, анализ на паметниците от България, привличане на паралели от бронзовата пластика, глиптиката и монетосеченето и обобщение. За некоректно озаглавен смятам параграфа „Териториален обхват“ (с. 59). Териториалният

обхват на изследването е формулиран в Увода и това е България, а в случая става въпрос за разпространение на паметниците на конкретно божество-персонификация. По отношение на речните божества би било полезно да се привлече като паралел релефът от Корнофолия, Гърция, представящ речния бог Хеброс, носещ епитета *κέρυος*, господар (IAegT E477). Този паметник, заедно с оброчната плочка от Асеновградско (Кат. РБ 5), показва реално почитане на речните богове и то от страна на частни лица.

Трета глава разглежда паметниците с изображения на Ерос. Те са много разнообразни както като иконография, така и като функция и характер. Елина Анастасова уместно е отделила изображенията на Ерос с факла (Гений на смъртта) в самостоятелна част, защото те носят различно послание и са използвани само в гробен контекст.

В Четвърта глава, Персонификации на качества и добродетели, е разгледан само един паметник от Дуросторум (дн. Силистра), интерпретиран като изображение на Пудицития. Предложената идентификация не е напълно убедителна. Както самата авторка отбелязва иконографията на Пудицития е често използвана за почетни и надгробни статуи, а в случая с Дуросторум най-вероятно става дума за надгробна скулптура (с. 105).

Главата, посветена на персонификациите на състоянията на тялото разглежда образите на Хигия и на Гения на смъртта (Ерос с факла). Включването на Хигия в групата на божествата-персонификации ми се струва не напълно оправдано. Самото ѝ име наистина е свързано със здравето, но поне през римската епоха тя е здравеносна богиня, а не символ на здравето. Разпространението на паметниците, почитането ѝ в тракийска среда редом с Асклепий, дълготрайността на култа показват характеристики, много различни от тези на останалите божества, включени в изследването.

Последната шеста глава съвсем оправдано е най-обемна. В нея са разгледани паметниците на Бонус Евентус, Немезида, Нике-Виктория и Тюхе-Фортуна, както и тяхната връзка с имперската пропаганда. Изображенията на споменатите божества са често срещани в римското монетосечене, а това показва важноста на образите им като носители на послания, които трябва да достигнат до жителите на империята. Елина Анастасова коректно е отчела тази роля на персонификациите и в текста достига до интересни и важни заключения, сред които бих откroил анализа на няколко паметника от Августа Траяна (с. 219–229) и на акротерия от Каснаково (с. 215–217).

В заключението в синтезиран вид са представени резултатите от анализа на паметници, направен в предходните глави. Част от информацията повтаря вече направените изводи и заключения, но са представени и обобщени наблюдения върху персонификациите в римското изкуство от териториите на България. Именно тук най-ясно проличават различията между отделните божества-персонификации, което дава възможност да се проследят различните пътища на проникване и влияния. В Заключението би трябвало по-ясно да се открият различните функции на образите на персонификациите. В случая с Немезида например почти всички паметници свидетелстват за реален култ към богинята, такива са и не малко от тези, носещи образа на Фортуна, докато по отношение на Хелиос и Селене едва ли бихме могли да настояваме за отдаване на реална божеска почит. Подобен анализ обаче вече е в сферата на историята на религията.

Библиографията включва 436 заглавия и показва осведомеността на автора за актуалните в чуждата историография тенденции по отношение на божествата-персонификации.

Изследването се основава на 227 включени в каталога паметници. Артефактите са описани подробно, налична е всичката необходима информация за мястото на намиране и съхранение, коректно са цитирани предходните публикации, посочена е датировката. Като приложения са включени десет карти, които дават нагледна представа за разпространението на коментираните паметници.

В текста се срещат известни фактологически грешки. Например на с. 120 се говори за длъжност и титла $\gamma\rho\alpha\kappa\tau\alpha\tau\epsilon\acute{\upsilon}\omicron\nu\tau\omicron\varsigma$, докато всъщност длъжността е $\gamma\rho\alpha\kappa\tau\alpha\tau\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$. Фризовете от храма на Юпитер в Ескус на места са наричани фриз-архитравни блокове (с. 154, 158 и др.) или архитрави (с. 273, 299). Акротерият от Каснаково е посочен като капител (с. 284 и 296). Срещат се и не малък брой пунктуационни грешки.

Авторефератът и автосправката за приносите отразяват коректно съдържанието и основните постижения на автора в дисертацията.

Елина Анастасова е автор на пет научни публикации, пряко свързани с темата на дисертацията. И петте са вече излезли от печат.

Дисертацията на Елина Анастасова е авторски труд и в текста не открих признаци на плагиатство.

В заключение бих могъл спокойно да отбележа, че поставените в дисертационния труд цели и задачи са изпълнени. Текстът на Елина Анастасова има своите безспорни научни приноси. Направеното за първи път цялостно изследване на божествата-персонификации в каменната пластина от България показва перспективите пред подобни анализи и несъмнено обогатява познанията ни както за античното изкуство, така и за религията, а като цяло и за културата на населението, обитавало българските земи в древността. По отношение на не малка част от паметниците са предложени ревизирани датировки и интерпретации, които в своята цялост са логични и убедителни. Текстът показва добро познаване и коректно използване на професионалната терминология от страна на докторантката.

Отчитайки цялостните качества на дисертационния труд, заявявам пред уважаемото жури, че дисертацията притежава високи научни достойнства и отговаря на изискванията на ЗРАСБ и гласувам убедено „За“ присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на редовния докторант **Елина Антонова Анастасова**.

София,

20. 09. 2023 г.

доц. д-р Иван Вълчев